

Şəhla Cabbarlı

Çar Rusiyası Cənubi Qafqazı işğal etdikdən sonra burada bir müddət hərbi rejim yaratmışdı. Bu rejimin mövcudluğu bir çox ağır nəticələrə gətirib çıxardı. Xüsusən Azərbaycanca bəy və ağaların sərvətini talamağa başladılar. Bu talan sadəcə xalqa heç bir fayda vermədi, talanan sərvət birbaşa Rusiyaya daşındı. Lakin az sonra vəziyyət dəyişməyə başladı. Torpaqları, sərvətləri, hətta qulluqçuları da əllərindən alınan mahal bəylər bölgələrdə silahlı çıxışlar təşkil etdilər. Harada çar məmuru, zabiti görsələr, öldürürdülər. Vəziyyətin gərginləşdiyini Tiflisdəki çar nümayəndəliyinə bildirən yerli məmurlar bir tədbir görülməsini istəyirdilər. Yeni proqrama görə, çarlıq idarə üsuluna tabe olan bəylərin ağaların övladları Peterburq və digər şəhərlərə təhsil almaq üçün gedə bildirdilər. Bu, əsasən hərbi təhsil olurdu. Hərbi təhsili

digər, anası isə Kırım tatarı, lakin Polşada doğulan Olqa Kuruçubaşeva (Qoruçubaşeva) idi. Onun uşaqlıq illəri və Tiflisdə gimnaziyada oxuduğu vaxtlar olduqca qarışıq, Çar Rusiyasının zəiflədiyi, müharibələrin gətirdiyi dövrə təsadüf etmişdi. Bütün bunlar Vəli bəydə müharibəyə, hər-bə maraq yaratmışdı. 1916-cı ildə könüllü olaraq Çar ordusuna müraciət etmiş və birinci dünya müharibəsinin əsgəri olmuşdur. O zaman Vəli bəyi "I Dağıstan Süvari Alayı"na göndərirlər. O, Avstriya-Macaristan ittifaqına qarşı ordu komandanının da adını daşıyan məşhur "Brusilov" döyüşündə iştirak edir. Burada ordunun ən gənc əsgəri kimi tanındı və döyüşdən sonra Kiyevdə Artileriya məktəbinə dəvət alır. Döyüşdən təhsil üçün Kiyevə gələn Yadigarov bolşeviklər impe-

Bu haqda dövrün arxiv materialını üzə çıxaran Şəmistan Nəzirli yazır:

"III Şəki Süvari Alayının komandiri podpolkovnik Tongiyev Qarabağ ərazi qoşunlarının komandanı general Həbib bəy Səlimova 26 mart tarixli məlumatında yazırdı:

"Bu gün - martın 26-da artilleriya və tüfəng hazırlığından sonra Çaylı və Bürc kəndləri tutulmuşdur. Ermənilər Çaylıdan qərbə - dağların ətəklərinə çəkilmişdilər. Ermənilərdən bir neçə döyüşçü öldürülmüşdür. Bizim tərəfimizdən isə bir neçə partizan yaralanmışdır. Məlumat verirəm ki, sonrakı uğurlarımız və ermənilər üzərində qəti və son qələbəmiz mənim dəstəmin nizami hissələr ilə möhkəmləndirilməsindən asılı olacaqdır. Ona görə ki, cəbhə xətti böyüyür və mənim dəstəmdə adam azdır".

İki vətəni olub, qürbətdə can verən qəhrəman Tarixin sandığından

Vəli bəy Jedigar

(1897-1971)
Azərbaycanın
oficer Wojska Polskiego,
pulkownik Armii Krajowej

Maciej Sulkiwicz

(1865-1920)
Polak
general Azerbejdzańskiej
Armii Narodowej

bitirən şəxs isə öz ölkəsinə deyil, imperiyanın ucqarlarındakı sərhədlərinə göndərilirdi. Ümumiyyətlə, çar ordusunda əsgər kimi xidmət etmək müsəlmanlara qadağan idi. Azərbaycanlılar 90 il çar işğalından sonra ancaq 1918-ci ildə Milli Ordunun yaranması ilə hərbi xidmət keçə bildilər. Elm sahəsində təhsil imkanı isə ancaq rus məktəblərini bitirən rus və ermənilərə şamil edilirdi.

İstər Azərbaycandan, istərsə də Borçalı elindən əsilzadələrin övladlarının çar hərbi məktəblərində oxuması haqqında arxivlərdə məlumatlar var. Yadigarovlar nəslində Borçalıda belə öndə gedən, sayılıb-seçilən nəsil idi. Onlar Borçalı elinin Təkəli kəndində yaşayırdılar. Kendi ələ özləri salmışdılar deyə, çox zaman oraya Ağalığ kəndi də deyilibmiş. Zadəgan Yadigarovlar nəsillicə Çar ordusunda xidmət etmiş, bu nəsilən olan hərbiçilər sonuncu dəfə Rus-Yapon müharibəsinin qəhrəmanları olaraq bir sıra medalları almışdılar. Onların sonuncu nümayəndəsi Vəli Bəy Yadigarov isə tək Çar Rusiyası tarixinə deyil, Azərbaycan, Türkiyə, Polşa tarixinə də öz adını qızıl hərflərlə yazdırdı.

Vəli bəy Yadigar 1898-ci ildə Borçalı Mahalının Təkəli kəndində doğulub. Atası Sadiq bəy Ya-

riyanı süquta uğratdıqdan sonra bir sıra maneçiliklərə baxmayaraq, çar ordusunda xidmət edən bir çox hərbiçilər kimi 1918-ci ildə Azərbaycana qayıdır. Yeni qurulan milli ordunun tərkibində xidmətə başlayır. Qarabağda ermənilərə qarşı aparılan əməliyyatlarda fəal iştirak edir. Həmin vaxt Milli Ordunun tərkibində Yadigarovlar nəslindən 8 nəfər zabıt kimi xidmət edirdi. Vəli bəy Yadigarovun da iştirakı ilə üçüncü Şəki Süvari Alayı yaradıldı. **Onun bu zaman 22 yaş vardı və alayda eskadron komandiri kimi xidmət göstərirdi. 1920-ci il martın 20-də, Novruz bayramı axşamı azğınlaşmış erməni dəstələri səpələnmiş halda Qarabağa, Laçın, Şuşa, Xankəndi və digər yaşayış məntəqələrinə hücum etmiş, müsəlman əhalini qətlə yetirmiş, kəndləri yandırmışdılar. General-mayor Həbib bəy Səlimovun rəhbərlik etdiyi ordu hissələri əks-hücumə keçərək, ermənilərə böyük zərbə vurmuşdu. 12 gün davam edən döyüşlərdə erməni quldur dəstələri darıdığının edildiyi və yenidən Şuşanın ən yüksək təpəsindən üçrəngli bayrağımız asıldı. Həmin döyüşlərdə Vəli bəyin də təmsil olunduğu III Şəki Süvari Alayı da Həbib bəyin rəhbərlik etdiyi qoşun birləşmələrinə ciddi dəstək verdi.**

Azərbaycanın işğalı və Cümhuriyyətin süqutu ilə barışmayan Milli Ordunun zabitləri 1920-ci ilin 25 mayında Gəncədə bolşeviklərə qarşı böyük üsyan hazır-

ladılar. Lakin üsyan 31 mayda qəddarlıqla yatırıldı. Vəli bəy Yadigarovun III Şəki Süvari Alayı da itki vermişdi. O, sağ qalan azsaylı adamları ilə bərabər Gürcüstana keçə bildi. Gürcüstanda da bolşeviklərin təqibi ilə üzleşərək, 1921-ci ildə Türkiyə ərazisinə keçməyə məcbur oldular. Türkiyə, Yunanistan və Polşa Qafqazdan gələn gənclərə siyasi sığınacaq verirdi.

Polşa həyatı

1922-ci ildə Vəli bəy Yadigarov Polşaya keçir. Tatar qızı olan anası Olqanın uşaqlığı Polşada

keçmişdi. Burada onların qohumları vardı. O zamanlar Polşanın dövlət başçısı olan Jozef Pilsudski bir zamanlar Azərbaycanlı zabitələrlə birgə xidmət etmişdi deyə, xalqımıza xüsusi hörməti vardı. Onun Vəli bəylə 3 dəfə görüşü olub. Birinci Varşavada kitabxanada. İkinci, 1933-cü ildə türk heyəti ilə görüşdə Vəli bəyi tərcüməçi kimi dəvət etmişdi. Üçüncü görüş isə Pilsudskinin vəfat etdiyi zaman fəxri qaravulun başında Vəli bəyin dayanması zamanı...

Vəli bəy Polşaya gələndə 25 yaşlı gənc idi. Burada dil öyrənir, yenidən təhsil alır. Süvari hərbi məktəbində oxuduqdan sonra, 1925-ci ildən Lansuçdakı 10-cu süvari atıcılar əlahiddə alayında komandir təyin olunur. Sonra o, Polşa qoşunlarının ali hərbi akademiyasına daxil olur və 1932-ci ildə buranı əla qiymətlərlə bitirir. 1936-cı ildə Lüblində 7-ci süvari alayına komandir göndərilir.

Krajova xalq ordusunda qaragah rəisi oldu. Bir tərəfdən almanlar, bir tərəfdən isə sovetlərlə üz-üzə qalarkən məcbur almanlara əsir düşdü. Lakin orada polyak olmadığına dair sənəd göstərərək, azad olmuşdu. 1944-cü ildə polyak üsyanından sonra sovet qoşunları Polşaya hücum edir. Müqavimət qəstə bilməyən qafqazlılar qərbə çəkildilər. Buradakı uğursuzluqdan sonra ailəsi ilə birlikdə Londona, oradan isə Argentinaya köçür.

Ailəsi

Onun Vanda adlı polyak qızı ilə evliliyindən 1 qızı olmuşdu, adını Züleyxa qoymuşdu. Argentinaya köçdükdən iki il sonra Vanda xanım vəfat edir. Züleyxanın yaşaması və təhsili üçün Vəli bəy işləməli idi. Bir müddət dəniz limanında yükdaşıyan, sonra toxuculuq fabrikində fəhlə işləyir. O, ki dəfə infarkt keçirmişdi. 1971-ci il 13 dekabrda Buenos-Ayresdə 3-cü infarktdan vəfat edir. Sağ ikən qızına azad Polşada müsəlman adətleri ilə dəfn olunmasını vəsiyyət etmişdi.

1990-cı ildə Züleyxa xanım istəyi və Polşa dövlətinin dəstəyi ilə onun və həyat yoldaşı Vanda xanımın məzarı çıxarılarq Polşaya gətirilir və müsəlman tatar qəbiristanlığında islam qaydalarına uyğun, fəxri qaravulun hərbiçi şöhrəti qayaları ilə dəfn edilir. Mərasim Şopenin "Dəfn marşı"nın sədələri altında keçirilir.

Vəli bəyi Polşada hər zaman xatırlamış və sevmişdilər. Baş komandan Kazimer Sasnisovski yazırdı:

"O öz ölkəsinin taleyini unutmayan, eyni zamanda Polşa üçün sədaqətli oğul idi".

Bu gün də Vəli bəy Polşada hörmətlə anılır. Onun adına kitablar nəşr edilib, filmlər çəkilib, hətta 2017-ci ildə xatirə abidəsi də ucaldılıb.

Vəli bəyin qəhrəmanlığı və Polşaya olan sədaqətli dövlətlərimiz arasında qırılmaz mənəvi bağlar yaradıb.